

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

KS/241/1/86

PYTANIA DO RZĄDU - O CO I DLACZEGO?

/Wyniki sondażu/

Lipiec 1986

O tym, co i w jakim stopniu absorbuje opinię społeczną, można wnosić na podstawie rozmaitych wskaźników. Wstępna analiza opracowywanych aktualnie w CBOS wyników badań nad polityką informacyjną¹ dowodzi, że znaczącym wskaźnikiem mogą być również kierowane do rządu pytania. Respondentom zaproponowano, aby sformułowali pytania, na jakie rząd powinien publicznie odpowiedzieć i takie, na które oni osobiście chcieliby usłyszeć oficjalną odpowiedź. Arkusz ankiety umożliwiał sformułowanie nawet 10 pytań. Z możliwości tej skorzystało jednak tylko 4% badanych. Najczęściej stawiano 3-5 pytań /43,5% ogółu badanych/. Łącznie w grupie 1556 respondentów odnotowano 6759 pytań².

Podejmując próbę ustalenia, co faktycznie i dlaczego jawi się w świadomości badanych przy formułowaniu pytań pod adresem rządu, przyjęliśmy założenie, że problemy zawarte w tych pytaniach są przez nich kojarzone z hasłem "rząd". Zakładając ponadto, że główny mechanizm asocjacji polega m.in. na ujmowaniu związków przyczynowo-skutkowych, fakt pojawiania się w pytaniach respondentów takich, a nie innych spraw należy interpretować jako konsekwencję postrzegania przez nich przede wszystkim określonej roli, jaką pełni rząd, przy czym rolę tę wyznacza w tym przypadku rodzaj, zakres i ważność tych problemów, które są właśnie z rządem kojarzone.

Analiza pytań respondentów skierowanych do rządu wykazała, że są one bardzo zróżnicowane zarówno pod względem treści, poziomu ogólności, jak też i charakteru. Wyselekcjonowano 343 poruszanych w nich spraw i pogrupowano je w sześć ogólnych wątków problemowych. Sprawy te ukazują zarazem zakres tematyczny głównych nurtów społecznych zainteresowań /tab.1/.

¹ Badanie nt. "Polityka informacyjna" przeprowadzono w dniach 3-19 marca 1986 r. techniką wywiadu kwestionariuszowego na reprezentatywnej próbie udziałowej dorosłej ludności Polski, liczącej standardowo 1498 osób - na użytek tych badań powiększonej o 79-osobową nadreprezentację inteligencji. Ostatecznie do analiz zakwalifikowano protokoły z 1556 wywiadów.

² Z zadawania jakichkolwiek pytań zrezygnowało 71 osób, tj. 4,6% ogółu badanych.

Tabela 1. Sprawy najbardziej nurtujące społeczeństwo w podziale na grupy

Grupy spraw	Poruszane sprawy lb.	Udział w ogólnej liczbie spraw %
1. Funkcjonowanie systemu społeczno- -ekonomicznego, zasady i prawa ekono- mii, reforma, handel zagraniczny, przemysł w skali makro-, zarządza- nie gospodarką	84	24,5
2. Sytuacja materialna obywateli, własna i najbliższej rodziny, poli- tyka fiskalna, zarobki, emerytury, renty a płace i dochody realne, status grup społeczno-zawodowych	54	15,7
3. Handel wewnętrzny, rynek, rzemio- sło, usługi, reglamentacja, dro- bna wytwórczość	47	13,7
4. Gospodarka żywnościowa, rolni- ctwo, przemysł spożywczy, leś- nictwo	21	6,1
5. Polityka społeczna, problematyka zdrowia, ochrona środowiska natu- ralnego, nauka, kultura, oświata, patologie społeczne	53	15,4
6. System społeczno-polityczny, polityka zagraniczna, funkcjo- nowanie władzy i instytucji pań- stwowych /głównie administracji/, sytuacja wewnętrzna, opozycja polityczna, prawa i wolności obywatelskie	84	24,5
Razem	343	99,9

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 1, spośród spraw najczęściej kojarzonych z rządem i prawdopodobnie najbardziej też nurtujących aktualnie polskie społeczeństwo aż 60% stanowią kwestie ściśle ekonomiczne /poz.1-4/. Problematykę ekonomiczną możemy zatem uznać za główny i zarazem najszerszy nurt społecznych zainteresowań. Dwa dalsze, równoległe nurty, dotyczą zewnętrznych i wewnętrznych aspektów funkcjonowania systemu społeczno-politycznego i instytucji państwa /poz.6/

oraz zagadnień związanych z ochroną zdrowia i środowiska naturalnego, funkcjonowania oświaty, nauki i kultury /poz.5/.

Konstatując, że trzy główne nurty skojarzeń i zarazem zainteresowań społecznych wyznaczają wymienione w tabeli 1 grupy spraw w proporcjach określonych przez odpowiadające im wskaźniki procentowe, staraliśmy się ustalić, jak liczne grupy osób są zainteresowane poszczególnymi sprawami. Innymi słowy, jakich spraw najczęściej dotyczyły pytania badanych oraz które z nich najczęściej pojawiały się już w pierwszym pytaniu. Przeprowadzona w związku z tym analiza treści poszczególnych pytań pozwala na zestawienie listy tematów, które właśnie ze względu na ich frekwencję możemy uznać za wyznaczniki tej problematyki, która obecnie najczęściej kojarzy się w świadomości badanych z rządem. Lista ta obejmuje szesnaście tematów, których dotyczyło więcej niż 5% pytań, oraz temat siedemnasty pojawiający się w 3,6% ogółu pytań. Inne sprawy poruszane przez respondentów odnotowano rzadziej niż w 2% przypadków. Wyniki wspomnianej analizy treści pytań zawiera tabela 2.

Tabela 2. Pojawianie się poszczególnych spraw w pytaniach respondentów

Tematyka pytań	w procentach	
	pojawianie się danego tematu	
	łącznie w pytaniach 1-10 ^a	w pierwszym pytaniu
1	2	3
Ceny, wzrost cen, inflacja	39,7	12,3
Poziom życia, płace /ogólnie/	27,5	7,1
Rynek, zaopatrzenie, brak towarów	21,3	4,8
Stan gospodarki, reforma, strategia gospodarcza	19,9	5,5
Problemy związane z produkcją rolną i życiem wsi	19,2	4,7
Mieszkania	18,5	6,2
Zadłużenie, stosunki handlowe z Zachodem	14,4	5,0

1	2	3
Reglamentacja, zasady reglamentacji, wysokość przydziałów kartkowych	11,8	2,7
Alkoholizm, narkomania, przestępczość	10,1	2,1
Organizacja gospodarki	9,9	1,5
Renty, emerytury	9,8	4,6
Szkolnictwo, położenie pracowników cświaty, warunki pracy, programy nauczania	9,0	1,2
Handlowe i polityczne stosunki ze Wschodem	8,7	2,2
Kryzys /ogólnie/	8,0	4,8
Propaganda	7,5	1,6
Swobody obywatelskie, wyjazdy zagraniczne	6,7	1,8
Utrzymanie wojska, koszty przynależności do Układu Warszawskiego	3,6	1,6
<p>^a Sumując uwzględniono jedynie wartości powyżej 1%.</p>		

Spośród siedemnastu tematów wyszczególnionych w tabeli 2, najczęściej występujących w pytaniach do rządu, jedynie pięć nie jest bezpośrednio związanych z problematyką ekonomiczną - zjawiska patologii społecznej, szkolnictwo, propaganda, swobody obywatelskie i obronność. Jeżeli przyjmiemy, że wielkości wskaźników procentowych świadczą w tym przypadku o nasyceniu świadomości badanych określoną problematyką /kolumna 2/ oraz o ważności tej problematyki /kolumna 3/, to pięć wymienionych tematów możemy traktować jako obrzeże głównego nurtu społecznych zainteresowań związanych z działalnością rządu.

Tak jak można było przewidywać, m.in. na podstawie wielokrotnie już dokumentowanej tezy o przemożnym wpływie aktualnej sytuacji materialnej na stan świadomości społecznej, wskaźniki zawarte w kolumnie 2 tabeli 2 jednoznacznie potwierdzają, że

świadomość badanych najbardziej jest nasycona treściami odnoszącymi się do problemów, które - w ich przeświadczeniu - w największym stopniu bezpośrednio warunkują obecny poziom życia: nierównowaga pomiędzy realnymi dochodami i wzrostem cen, trudności zaopatrzeniowe głównie w zakresie artykułów spożywczych oraz dotkliwy brak mieszkań.

Problemy te są kojarzone wprost z ogólnie złym stanem gospodarki, ocenianym jako ciągły kryzys, brakiem efektywnej strategii gospodarczej, niewłaściwą organizacją życia gospodarczego oraz niekorzystnymi stosunkami ekonomicznymi i politycznymi z Zachodem i Wschodem.

Jako problemy najważniejsze spośród wymienionych, w świadomości badanych jawią się relacje między realnymi dochodami a cenami niekorzystnie wpływające na poziom życia oraz warunki mieszkaniowe /kolumna 3 tabeli 2/3.

Z przeprowadzonej analizy wynika zatem, że w pytaniach do rządu problematyka ekonomiczna dominuje zarówno pod względem zakresu, stopnia nasycenia, jak też ważności. Jest ona w największym stopniu kojarzona z działalnością rządu i - jak się wydaje - określa sposób postrzegania jego roli oraz kierowanych doń oczekiwań.

Przeprowadzono również analizę formy pytań do rządu zakładając, że jest ona wskaźnikiem nastawień emocjonalno-motywacyjnych towarzyszących treściom dominującym w świadomości badanych. Stwierdzono, że najbardziej powszechnie odczuwane jest zniecierpliwienie i rozgoryczenie. Jak się wydaje, wynika ono przede wszystkim z poczucia pokrzywdzenia z powodu złych warunków materialnych bez nadziei na ich poprawę. Świadczą o tym m.in. sformułowania: "...jest źle - kiedy wreszcie będzie lepiej?", "Dlaczego się do tego dopuszcza, że ...?", "Czy rząd wie, że jest źle?", "Dlaczego nic się z tym nie robi?", "Komu to słu-

3 Opisana struktura treści sugeruje ponadto, że tzw. przeciętną osobę badaną, jeżeli o takiej w ogóle można mówić, w bardzo niewielkim stopniu interesują problemy makro- /typu: źródła inflacji, zasady reformy, możliwości handlu zagranicznego, perspektywy spłaty zadłużenia itp./. Żywo ją natomiast obchodzą skutki owych ogólnych uwarunkowań, a przede wszystkim te, które wyrażają się wysokością zarobków, dostępnością na rynku pożądaných dóbr oraz ich cenami.

ży, w czyim to interesie?", "Jak długo to może jeszcze tak trwać?" itp. Ze sformułowaniami tego typu wiążą się na ogół zarzuty adresowane - siłą rzeczy - do rządu: "Czy rząd zamierza coś z tym zrobić?", "Dlaczego rząd nic z tym nie robi /robi mało, nieskutecznie, niekonsekwentnie/?", "Dlaczego rząd nie zapobiegł /w porę, skutecznie, właściwie/?", "Rząd jest zły /niekompetentny, ma złe intencje/", "Jak można tak rządzić!", "Kiedy rząd przestanie grabić najbiedniejsze warstwy społeczne?" itp. Istotne przy tym, że respondenci wyrażając swoje zniecierpliwienie, rozgoryczenie i poczucie krzywdy, jak też formułując zarzuty, najczęściej uzasadniają swoje stanowisko racjonalnością ekonomiczną oraz dobrem ogółu lub konkretnej grupy społecznej. Odwołują się również - aczkolwiek znacznie rzadziej - do prawdy i sprawiedliwości.

Analizując sformułowane przez respondentów pytania, trzeba ciągle pamiętać o tym - jak zresztą zaznaczono to już w tytule niniejszego opracowania - że były one kierowane właśnie do rządu. Można bowiem zasadnie domniemywać, że w wypadku innego adresata prawdopodobnie miałyby nieco odmienną treść i zabarwienie. Pewną orientację w sprawie możliwego wpływu stosunku badanych do rządu na treść i formę pytań dają wskazania tych pytań, na które - ich zdaniem - rząd: "na pewno zna odpowiedź", "zechce dać uczciwą odpowiedź" oraz które są "najbardziej dla rządu kłopotliwe". Procentowe rozkłady wspomnianych wskazań przedstawiono w tabeli 3.

Zgodnie z przyjętym założeniem, że badani formułując pytania wyrażali także swój stosunek do rządu i związane z nim oczekiwania, już na podstawie samej treści tych pytań możemy domniemywać, co - ich zdaniem - rząd robi i ewentualnie powinien robić, czym przede wszystkim się zajmuje /powinien się zajmować/. Wnosząc z treści pytań, rola rządu w opinii społecznej wiąże się przede wszystkim z odpowiedzialnością za stan gospodarki i sytuację materialną obywateli oraz w mniejszym już stopniu - za politykę społeczną, politykę zagraniczną i obronność.

Tabela 3. Tematyka pytań, na które - zdaniem respondentów - rząd "na pewno zna odpowiedź", "zechce dać uczciwą odpowiedź" oraz najbardziej dla rządu kłopotliwych

w procentach

Tematyka pytań	Respondenci					
	uważający, że na dany temat rząd				uznający, że pytania są dla rządu	
	nie zna od- powiedzi	zna od- powieź	nie zech- ce udzie- lić od- powieź	zechce u- dzielić odpowie- dzi	niekło- potliwe	kłopotli- we
1	2	3	4	5	6	7
Ceny, wzrost cen, inflacja	30,4	69,6	71,7	28,3	64,4	35,6
Poziom życia, płace /ogólnie/	51,9	48,1	76,6	23,4	61,0	39,0
Rynek, zaopatrzenie, brak to- warów	36,5	63,5	56,8	43,2	25,0	75,0
Stan gospodarki, reforma, stra- tegia gospodarcza	36,5	63,5	62,4	37,6	60,0	40,0
Problemy związane z produkcją rolną i życiem wsi	44,9	55,1	46,9	53,1	71,4	28,6
Mieszkania	55,7	44,3	59,8	40,2	63,9	36,1
Zadłużenie, stosunki handlowe z Zachodem	41,0	59,0	74,4	25,6	65,4	34,6
Reglamentacja, zasady reglamen- tacji, wysokość przydziałów kartkowych	21,4	78,6	42,9	57,1	76,2	23,8
Alkoholizm, narkomania, przes- tępczość	62,5	37,5	59,4	40,6	56,3	43,8
Organizacja gospodarki	26,1	73,9	52,2	47,8	52,2	47,8
Renty, emerytury	36,6	63,4	64,8	35,2	63,4	36,6
Szkolnictwo, położenie pracow- ników oświaty, warunki pracy, programy nauczania	52,6	47,4	52,6	47,4	57,9	42,1
Handlowe i polityczne stosunki ze wschodem	17,6	82,4	82,2	11,8	35,3	64,7
Kryzys /ogólnie/	60,8	39,2	78,4	21,6	44,5	55,4
Propaganda	16,0	84,0	72,0	28,0	44,0	56,0
Swobody obywatelskie, wyjazdy zagraniczne	50,0	50,0	78,5	21,4	53,6	46,4
Utrzymanie wojska, koszty przy- należności do Układu Warszaw- skiego	16,0	84,0	92,0	8,0	52,0	48,0

Można przypuszczać, że zagadnienia z zakresu polityki społecznej, zagranicznej i obronności kraju dlatego wyraźnie słabiej zaznaczyły się w pytaniach respondentów, ponieważ ich oczekiwania związane z rządem w tych właśnie dziedzinach były stosunkowo najmniejsze. Nie można także wykluczyć, że działalność rządu w tych dziedzinach jest po prostu bardziej aprobowana, stąd też mniej oczekiwań, a tym samym mniej pytań.

W podobny sposób można również wyjaśnić fakt pominięcia lub jedynie marginalnego potraktowania przez badanych w pytaniach adresowanych do rządu problemów, które - jak można było zakładać - absorbują opinię społeczną w stopniu nie mniejszym niż na przykład kwestie patologii społecznej, takich chociażby jak np. stosunki państwo - Kościół.

Na podstawie uzyskanych wyników nieco więcej można powiedzieć na temat kompetencji przyznawanych rządowi przez respondentów. Biorąc pod uwagę wartości wskaźników zawartych w tabeli 3 /kolumna 2 i 3/ widzimy, że badani przypisują mu największe kompetencje w zakresie propagandy, obronności, stosunków ze Wschodem, zarządzania gospodarką, cen i reglamentacji. Jednakże konfrontując wspomniane wskaźniki z odpowiadającymi im wartościami w kolumnie 4 /tzn. rząd nie zechce udzielić odpowiedzi na dany temat, chociaż odpowiedź tę zna/ stwierdzamy, że owe kompetencje są postrzegane przede wszystkim jako sprawna manipulacja lub formalne administrowanie nie powodujące wymiernych gospodarczo pozytywnych zmian jakościowych, tj. zmian, które wyrażałyby się istotnie odczuwalną poprawą warunków bytu. A to właśnie okazuje się dla respondentów najważniejsze.

Interpretację tę uzasadnia wykaz tych spraw, w zakresie których, zdaniem badanych, rząd wykazuje najmniejsze kompetencje /w sensie: nie radzi sobie/. Otóż, ich zdaniem, rząd nie wie nawet jak przeciwdziałać skutecznie zjawiskom patologii społecznej, jak podejść do typowych problemów związanych z kryzysem /głównie mieszkania i poziom życia/, funkcjonowaniem szkolnictwa i zapewnieniem swobód obywatelskich /tab.3, kolumna 2/. Zauważmy przy tym, że badani, mimo iż wyraźnie odmawia-

ją rządowi kompetencji w wymienionych sprawach, z tych właśnie spraw rząd najczęściej "rozliczają". Pozornie wygląda to na paradoks: "choć wiem, że rząd nie zna odpowiedzi, niech jednak odpowie". Uzyskanych wyników nie uznajemy jednak za paradoksalne, jeżeli potraktujemy je jako wyraz oczekiwań, że rząd skutecznie się zajmie przede wszystkim tymi właśnie sprawami.

Podjmując próbę interpretacji podanych wskaźników jako ocenę wiarygodności rządu, wartości tych wskaźników i relacje między nimi należy odczytywać po prostu w kategoriach kryzysu zaufania do niego. Szczególnie wyraźnie świadczą o tym wartości różnic między odpowiadającymi sobie wskaźnikami procentowymi w dwóch środkowych /4 i 5/ kolumnach tabeli 3 /rząd "zechce" - nie zechce" udzielić uczciwej odpowiedzi na dany temat/. Ukazują one zarazem te dziedziny życia publicznego, w których - w odczuciu respondentów - bariery informacyjne są największe. Otóż do typowych "tematów tabu", na które nie można się spodziewać uczciwej odpowiedzi, mimo że rząd odpowiedź tę zna, należą przede wszystkim kwestie związane z utrzymaniem wojska, przynależnością do Układu Warszawskiego oraz handlowe i polityczne stosunki ze Wschodem. Ponadto badani zdecydowanie nie mają do rządu zaufania również wtedy, gdy wypowiada się on na temat swobód obywatelskich oraz typowych dolegliwości związanych z kryzysem /poziom życia, płace, wzrost cen, inflacja/. O nieszczerych intencjach rządu świadczy zresztą, ich zdaniem, samo funkcjonowanie propagandy. Znamienne wreszcie, że jedynie w odniesieniu do dwóch tematów: zasady reglamentacji i problemów związanych z produkcją rolną więcej respondentów odmawia zaufania niż je deklaruje.

Za słuszością dokonanej tu interpretacji przemawia fakt, że największe zakłopotanie rządu - zdaniem badanych - mogą wywołać pytania o: funkcjonowanie rynku, handlowe i polityczne stosunki ze Wschodem, działalność propagandową oraz przeciągający się kryzys. Wartości wskaźników procentowych odpowiadających pytaniom o takiej właśnie tematyce wahają się w granicach 75,0-55,4% wskazań /por. tab.3 kolumna 7/.

Przedstawione wyniki badań upoważniają do sformułowania tezy o niezmiennej trwałości najbardziej powszechnego modelu społecznych oczekiwań ukształtowanego głównie w latach siedemdziesiątych. W swojej istocie sprowadza się on do następującego schematu: ceny - płace; funkcjonowanie rynku; mieszkania. Model ten okazuje się więc ciągle aktualny i prawdopodobnie nadal określa stereotyp postrzegania oraz główne kryteria ocen zarówno sytuacji gospodarczej kraju, jak też indywidualnych warunków materialnych poszczególnych obywateli. Co więcej, można nawet domniemywać, że rejestrowane w ostatnich latach zjawisko przesunięcia się aktywności społecznej w stronę sfery życia prywatnego model ów dodatkowo umacnia i czyni wręcz stałym kanonem najczęściej zgłaszanych roszczeń.

Komentowane wyniki mogą być ponadto traktowane jako specyficzne sygnały o niedostatecznym zaufaniu badanych do rządu i/lub jego działalności. Okazuje się bowiem, że nie traktują oni rządu jako wiarygodnej i w pełni kompetentnej instytucji władzy państwowej. Natomiast przyszanawane mu opisane wcześniej wąskie kompetencje są przez respondentów postrzegane raczej w kategoriach sprawnej manipulacji lub formalnego administrowania niż efektywnego rozwiązywania najbardziej istotnych z ich punktu widzenia problemów. W konsekwencji pogłębia to poczucie krzywdy i rozgoryczenia, a może również sprzyjać zaleganiu stanów frustracji.